

SKALDINNAN OCH RUNSTENEN

Av Sven B. F. Jansson

År 1816 påträffades i Berga by i Skultuna socken en runsten, som utan tvivel tillhör de intressantaste bland Västmanlands fåtaliga fornminnen av detta slag. Stenen kom i dagen, då en gammal källare på Berga reparerades; den var inlagd som golvsten med den ristade sidan nedåt.

Den första tryckta uppgiften om det viktiga fyndet finns på ett ganska överraskande ställe, nämligen i en dikt av skaldinnan Euphrosyne (Julia Nyberg, 1785—1854). Den nyfunna runstenen gav nämligen henne inspiration till romansen "Skattgräfvaren och Brudsmcket", första gången publicerad i Poetisk Kalender för år 1820 (tryckt 1819).

Euphrosyne var väl hemmastadd i den trakt, där fyndet gjordes: hon var dotter till bruksförvaltaren på Skultuna, Per Svärdröm, och upptogs efter faderns död som fosterbarn av brukets dåvarande ägare C. J. Adlervald. Det kan tillfogas, att hon efter skilsmässan från sin första man gifte sig med bruksinspektoren på Skultuna, Vilhelm Nyberg. Mycket starka band knöt sålunda skaldinnan till den bygd, där Berga-stenen påträffades år 1816, samma år som hon bävande sände sina anonyma förstlingsdikter till P. D. A. Atterbom.

Romansen, som inspirerades av det färska runstensfyndet, börjar med en orolig fråga: "Skall, evigt höljdt af glömskans natt, Hvert minne dö i Norden?" Därefter tecknas bilden av en yngling, som under en nattlig vandring finner en ättehög "bland skogens dystra stammar". Strax efteråt upptäcker han runstenen:

Fig. 1. Den år 1816 påträffade Berga-stenen. Foto N. Lagergren, ATA. — The Berga stone found in 1816.

”Då se! hans blick sig sänkte
Uppå en dunkel runehäll,
Som höljt en Kirfasts trånga tjäll;
I månans bleka strålar
Sig Runans trolldom målar.

Nu tolf i kyrkotornet klang,
Ej spaden längre hinner.
Hvad Glömskan i sitt sköte tvang,
Nu Skattegräfvärn finner.
Han gladt förmärker, att han re'n
Mött Hjeltens urna, brända ben,
Svärd, betsel, spjut och pilar:
Allt bredvid ägarn hvilar.”

När den nattlige skattgrävaren har hunnit så långt i sin undersökning av graven, får han besök av "en Tärna, hjerteskon". Tärnan avslöjar sig som brud till den döde vikingen, vilkens namn står ristat på den av skattgrävaren upptäckta stenen. Hon berättar, att Kirfast hade begett sig på vikingafärd för att få se "de södra landen". Själv hade hon sedan tillsammans med sin fader lämnat hembygden:

"Med Fader min, jag fjerran hann
På långa vikingstågen.
I stilla vind, på snäckan grann,
Jag söng vid harpobågen.
Snart strängen klingade med lust
Fornryrdalag på Greklands kust;
Mång Christen lyssna' gerna
Till Odins hjeltetärna."¹

Bland de lysande väringarna i Miklagård — "en jernblank Kämpevakt i Nordens pansarskrudar" — återfinns hon Kirfast, och tillsammans segla de hem till Berga i Skultuna:

¹ Dikten med sin något sentimentala göticism rönt stor uppskattning, åtminstone i den nyromantiska kretsen. I sin recension av Poetisk Kalender anför Lorenzo Hammarsköld "Skattgrävaren" som exempel på de bidrag av Euphrosyne som han fann särskilt sköna. Där råder, liksom i några av skaldinnans andra dikter, "qwinlig innerlighet och finkänsla, i förening med manlig utbildning och original-productivitet. Äfwen sjelfwa versificationen är oändeligt ren och melodisk, ehuru icke utmärkt betydelsefull eller konstrik". Bland de få "techniska brister", som recensenten har upptäckt, ger han ett exempel från den första här ovan citerade strofen: "Uppå en dunkel runehäll, / Som höljt en Kirfasts trånga tjäll!" Hammarsköld anmärker: "Detta *en* är obehagligt, emedan det förekommer som blott och bart en versfyllnad, utan att säga något. Denne Kirfast är allt hittills för läsaren obekant, och dock utpekad han så bestämdt, genom denna Artikel, som om hela världen kände en mängd Kirfastar, af hvilka en viss skulle utmärkas. Sådant är ett rhetoriskt konstgrepp, stridande mot Poesiens objectivitet" (Svensk Literatur-Tidning 1820, 5 febr.) Det kan kanske anmärkas, att denna skönhetsfläck tydligen hade Atterbom till upphovsman. I ett brev (9/3 1820) till Hammarsköld skriver nämligen Euphrosyne: "Anmärkningen öfver tredje versen i Skattgrävaren får jag förklara mig oskyldig till, ty jag skref ej *en* Kirfast, utan: *Som höljde Kirfasts trånga tjäll*. Föröfrigt har Atterbom corigerat detta stycke mycket bra." Se E. Runnqvist, Euphrosyne (1882), s. 31.

”Se'n krönte sälla stunder
Vårt bo i Berga lunder.”

Euphrosyne fogar till sin dikt följande kommentar, som alltså är den första rapporten om runstensfyndet vid Berga: ”Anledningen till romansen om Kirfast och hans Fästmö, är tagen af en på Berga-Gårds ägor i Skultuna Socken, år 1816 påfunnen Runsten, ristad till minne öfver en viss Kirfast, om hvilken tillika inskriften utvisar, att han rest utrikes och att hans resa varit ställd till Österlanden. Stenen hittades långt ner i en Källare. Vid samma tid anställdes, för att göra en jordsamling, gräfning i en nära gården belägen backe, hvars beskaffenhet gaf all möjlig öfvertygelse, att i samma backe, under Bränne-åldern, varit ett större förvaringsrum för de aflednes aska och öfriga kvarlevor. — Med mycken sannolikhet kunde man således förmoda, att Runstenen öfver Kirfast, tillföre varit rest på denna backe.”

I kommentarens fortsättning skriver författarinnan: ”Der träffades vid gräfningen: Betsel, Pilar, Spjut; Sirater af ett slags Brons; Urnor af jern och lera; en liten oval låda af Brons, i genombrutet arbete, med inneliggande 4 små och 2:ne något större perlor, förmodligen af Kristall, väl spheriskt slipade; slutligen äfven sjelfva Kämpens Svärd. — Att denna Kirfast har varit en Wäring i Byzantinska Hofvet, synes med skäl kunna antagas; det öfriga, som i dikten berättas om honom och hans brud, är blott så vida historiskt, som det grundar sig på den allmänna historiska bilden af den tidens lynne och lefnadssätt.”

Den runsten, som eldade skaldinnans håg, står nu rest i Skultuna bruks park. Inskriften visar, att Euphrosyne har lagt en felaktig tolkning av runorna till grund för sin dikt. Hon låter ju den man, ”Kirfast”, som stenen är rest efter, färdas ”till Österlanden”. I verkligheten for han åt motsatt håll. Inskriften har nämligen följande lydelse:

**khunaltr · liet resa · sthin · þinsa · iftir · kerfast · sun sen
trekuþan · auk · uas farin · til eklans · hialbi · kuþ · salu · hans**

*Gunnaldr let reisa stein þenna æftir Gæirfast, sun sinn,
dræng goðan, ok vas farinn til Ænglands. Hialpi Guð salu hans.*

*Fig. 2. Bergastenen 2. Foto
N. Lagergren, ATA. —
The second Berga stone.*

"Gunnald lät resa denna sten efter Gerfast, sin son, en god ung man, och han hade farit till England. Hjälpe Gud hans själ."

Euphrosynes runsten från Berga är sålunda rest till minnet av en englandsfarare, icke, som hon trodde, efter en man, som hade farit i österled. Egendomligt nog låg emellertid, då Euphrosyne skrev sin dikt, en runsten efter en österledsfarare dold och okänd just på Berga. Den Berga-stenen hade alltså passat bättre till hennes romans, men stenen tilldrog sig ej någon uppmärksamhet förrän tio år efter skaldinnans död. Richard Dybeck skriver i sin reseberättelse för år 1864: "Innan jag anlände till Westerås genomforos äfven Harakers och Skultuna socknar. Jag var redan underrättad om att man påträffat några stycken af en

Fig. 3. De båda Berga-stenarna. Nu resta vid Skultuna bruk. Foto N. Lagergren, ATA. — The two Berga stones, now erected on the Skultuna estate.

runsten i Berga by . . . Der funnos ock på skilda ställen i byn tu stycken af en runsten, och min följeslagare Bokhållaren Ekstam, hittade snart ett par mindre, hvilka lågo i en gödselpöl. Alla fyra sammanlades derefter, och af inskriften fanns att stenen är ristad efter en med namnet *Orm*, som deltagit i Ingvars härtåg. Med den märkliga stenen kunde icke vidare åtgöras, än att de två små styckena inburos i ett magasin, för att der tills vidare förvaras; och tillsades vederbörande att noga akta de å marken qvarliggande delarna af stenen. — Denne runsten är ibland de många märkvärdiga, hvilka icke kunna åter sammansättas så starkt och väl att deras resning under bar himmel blir möjlig eller önskvärd. Hur skola de då förvaras?"

Först år 1921 lagades denna sten; den står nu rest, vid sidan av "Kirfasts" runsten, i Skultuna bruks park. Placeringen är åtminstone ur den synpunkten lyckad, att de bägge Berga-stenarnas inskrifter på mer än ett sätt visar sig vara sammanhörande. De

Fig. 4. Runinskrift i Adlervalds bro vid Bovallen. Foto förf. — The runic inscription on the Adlervald bridge at Bovallen.

är nämligen utan tvivel ristade av samme man, och Gerfasts fader, Gunnald, lät resa dem båda. Inskriften erbjuder, trots att den är skadad, inga tolkningssvårigheter:

”Gunnald lät resa denna sten efter Orm, sin styvson, en god ung man, och han hade farit österut med Ingvar. Hjälpe Gud hans själ.”

De båda Berga-stenarna ger oss sålunda ett exempel på att unga män inom samma familj och vid ungefär samma tid har seglat ut på vikingafärd åt skilda håll: den ene har dött västerut i England, den andre österut med Ingvar den vittfarne.

Tyvärre kunde Euphrosyne icke veta detta. Här hade eljest hennes älskade hembygd kunnat erbjuda ett i sanning värdigt ämne för en romans i tidens stil.

Det kan kanske tillfogas, att en sentida runristning i trakten torde ha ett visst samband med den år 1816 påträffade Berga-stenen. Inskriften berör Euphrosynes fosterfar och välgörare, brukspatron C. J. Adlervald på Skultuna. Han lät nämligen strax efter runstensfyndet bygga en påfallande ståtlig bro över den bäck, som korsar stora landsvägen vid Bovallen. När bron var färdig år 1817 inristades under stenstödet vid brons sydvästligaste pelare följande runinskrift:

k · e · aþlrrualþ
let · krra · buru
ar · 1817

Runorna meddelar sålunda, att "C. J. Adlervald lät göra bron år 1817". På en fjärde rad står bokstäverna P. N. Det förefaller sannolikt, att anledningen till att brukspatronen hugfäste minnet av sitt brobyggande med en runinskrift hänger ihop med det aktuella fyndet av Berga-stenen. För närvarande (dec. 1963) pågår arbete på en ny landsvägsbro vid Bovallen. Brobyggarna har nu brutit loss den runristade stenen och placerat den i den nya bron, vilket givetvis blir missvisande. Stenen sitter också nu som stödsten under den sydvästligaste pelaren i broräcket.

SUMMARY

S. B. F. Jansson: The Poetess and the Rune-stone.

In 1816 a rune-stone was found in the village of Berga, parish of Skultuna, Sweden. It is undoubtedly one of the most interesting of the few rune-stones found in the province of Västmanland. The first printed information about this important find is to be found in a surprising place in a romantic poem by the poetess Euphrosyne (Julia Nyberg, 1785-1854), who was highly esteemed in her day. The newly discovered rune-stone inspired her to write her romantic poem "Skattgräfvärn och Brudsmcket" (The Treasure Seeker and the Bridal Ornament), which first appeared in the *Poetic Annual* for 1820 (printed in 1819).

The rune-stone was found quite near the poetess's childhood home, which explains part of her interest in the discovery.

The inscription shows that Euphrosyne based her poem on an incorrect interpretation of the runes. She lets the man (Gerfast) to whose memory the rune-stone was raised journey "to the Eastern lands". In reality he travelled in the opposite direction, as is clear from the wording of the inscription: "Gunnald had this stone raised to the memory of Gerfast, his son, a good young man, who had travelled to England. God preserve his soul". The inscription dates from the first part of the 11th century.